

כאבי הילדות ברומן האוטוביוגרפי (סיפור על אהבה וחושך) של עמוס עוז

עוזר למורה – עלי מוחמד רשיד

תקציר

הילדות נחשבה השלב חשוב בתולדות האדם, וגם המשפיע ביותר בהיווצרות של אישיותו, משום שבו תתהווה את הליבה של ציוני דרך אישיותו של האדם, ויתגבש בו את ציוני דרכו ותכונותו שלו, וגם תשרטט את הבסיס העיקרי של מה יהיה האדם בעתיד. היות והילדות נשארה היא והשלכותיה בקרבו של האדם, עם זכרונותיה היפות והעצובים כאחד, במחקר זה עסקנו בילדותו של הסופר עמוס עוז כסיסמה לפענוח לדמותו, ולספרותו, כמו כן לכאבים שהעברו עליו בילדותו, כאבים אלה שמשקפים את עומק הסבל ורגישות לעבר השלב החמור בחייו, שלב זה שמלווה אותו עד גדולתו. יצירותיו הראשונות כוללות חלק גדול בילדות בירושלים, תחילה יתומים וחסך רגשי וניתוק ממשפחה, והעובדה שיצירותיו הראשונים הן בעלות נימה סוביקטיבית סנטימנטלית ישירות, היות וכל התמונות שעצב אותן נבעו מחייו וסבלו האישי של הסופר, לכן הילדות ברומן "סיפור על אהבה וחושך" הצטיינה בשליליות מוגזמת ששררו באותם תמונות שהציגה את הילד והילדות הראתה נשלל, מדוכא... וכו'.

מילות מפתח: ;ילדות; רומן "סיפור על אהבה וחושך"; עמוס עוז.

הקדמה

מחקרי הנקרא (כאבי הילדות ברומן האוטוביוגרפי " סיפור על אהבה וחושך " של עמוס עוז) מתייחס בילדותו של הסופר, ובדברים שנחקקו בזכרונו, ובמיוחד הכאבים שעברו עליו, לקדמות הנעורים, למשפחתו, לסבו וסבתו ... וכו', לשנות הילדות הראשונות נודעה חשיבות מכרעת ומיוחדת בעולם האדם, לכן יש להתעכב שוב על הדרך המיוחדת שבה מביע רומנו של עוז את תלותו בחוויותו הקודמת ביותר, בתוך מפעלו הספרותי המקיף של עוז מצווים אנו לראות את " סיפור על אהבה וחושך " גם בחינת הרחבה אפית של נושא מרכזי אחד, שצילליו בוקעים ועולים מרוב יצירותיו, כ " פנתר במרתף " , " ארצות התן " , " הר העצה הרעה " , נושא זה הוא הפגישה הנרגשת, המאושרת והמיואשת עם עולם הילדות והנעורים, החרות עמוק שנשמת הסופר, עולם הזכרונות שבו גדל והלך, מתפתל והולך – בחינת חזון, המטשטש הגבול בין המציאות לבין העבר, פגישה וקונפרונטאציה

אלו , המבליטות באכזריותן את הזהות וגם את המרחק בין " אז " ל " עתה " .מוכרחות להביא לשיבה מאוחרת , מאחורי נושא נצחי זה של כל אפיקה גדולה, המנסה לפי מהותה להיות תמיד סיכום וסוף פסוק של תקופת תרבות עשירה , ובכך רואים אנו את מאבקו של הסופר במסתורי הזמן שבתוכו אנו מוצאים את הסבל שנחשף לו הסופר. לכן אנו בוחרים את הרומן הזה כדי שיעזור לנו לגלות את מכאובי הסופר שבו גילה אותם במפורש.

מהלך סגנונו של עוז ברומנו האוטוביוגרפי " סיפור על אהבה וחושך " מצטיין תכופות באווירה טראגית הנשמעת לכמה רשויות כאחת , רשויות חוץ ורשויות פנים , הרשויות הללו בדילות זו מזו , על אף כל הפגיעות שפוגעת בגופו ובנפשו , והריהו מתלבט לבטים רבים לחצוב מבע מפסיק למשמעות הקיומית של עצמותו שלו , לייחודו האישי , לזכרונותיו הטרגיים , בעיה זו היא הנקודה המרכזית בכל חיבתיו האישיים של עוז , לכן נראה הרומן האוטוביוגרפי הזה פורש ממסלול הזכרונות שלו על איזה עולם טמיר , שעל הקורא לגלותו תוך קשב מיוחד אל הצפון במבנה הטקסטואלי של הרומן , אוזן אחת שומעת את ההרצאה הסיפורית האקטואלית , שתופסת את עוז מציג את בעיות הדור , והביקורת החריפה על החברה היהודית אז , יתר על כן היא מבחינה בטראגיות האישית שלו שנשבה אל תוך עולם נבוב מממשותו וממשמעותו והוא נתון כולו לדיאכונן שסופו יאוש ואכזבה. ואוזן אחרת קולטת משבו טמיר התוסס בפנימו של הרומן והוא מסתייג מן האקטואליה הנואשת הזאת , הקשב הזה סופו מביאנו לרגש הכישלון ולמכאוביו של עוז שהציג אותם בין השורות , ומכאן נובעת תחושת הטראגיות ברומנו של עוז.

שאלת המחקר

מה הם הכאבים שעברו על עמוס עוז ? , למה סופר מחליט שהוא כותב **אוטוביוגרפיה**? האם כדי לבוא חשבון עם מישהו? האם הוא צריך לשחרר שדים אפלים המתרוצצים בנשמתו ? , למה בחר עמוס עוז את הכותרת " סיפור על אהבה וחושך" ומה היא האהבה ומה הוא החושך בחייו? מה הם מהמניעים הנפשיים המסבירים את פנייתו של עוז לצורה ספרותית זו ?

מטרת המחקר

מטרת המחקר היא לקביעת הכאבים של עמוס הילד ברומן ולנתח אותם מבחינה ספרותית , והסיבה לבחירתו בכתיבת האוטוביוגרפיה שלו.

עמוס עוז – קורות חיים

סופר ישראלי, מן הבולטים בספרות העברית בת זמננו. יצירותיו מצטינות בלשון העשירה והרהוטה שלהן, בדמיון ובסמליות המופיעים לצד תאורים מפרטים וחושניים של המציאות הישראלית.

עמוס עוז נולד בשנת 1939 בירושלים, בגיל שתיים עשרה, עם מות אמו, עבר עמוס להתגורר בקיבוץ חולדה כילד חוץ. והוא חי חיי קיבוץ מלאים. באותו מעבר הוא שינה את שם משפחתו מ- קלוזנר ל- עוז. עוז גדל בשכונת **כרם אברהם** בירושלים. בכיתה ב' למד אצל שכנתו **המשוררת זלדה**. למרות שמשפחתו הייתה רחוקה מה **דת** ובוזה לאי-רציונליות שייחסו לה, למד עוז בבית הספר העממי הדתי " **תחכמוני** ", כי האלטרנטיבה הייתה לימודים בבית החינוך לילדי עובדים, מוסד בעל רוח **סוציאליסטית**, שהיה שייך ל **תנועת העבודה**, ולכך התנגד אביו נחרצות מסיבות ערכיות-פוליטיות. חלק מלימודיו התיכוניים עשה ב **גימנסיה העברית רחביה**.⁽¹⁾

עמוס עוז נשוי לנילי, אותה הכיר בקיבוץ ולהם שלושה ילדים. משפחת עוז עברה להתגורר בערד עקב מחלתו של הבן כבר לפני למעלה מעשרים שנה והשתקעה שם. ומקורב אישית ורעיונית לשמעון פרס. השקפתו ישראלית חילונית מובהקת, וזיקתו לאידאולוגיה של הציונות המעשית, הרציונליסטית, חיובית בבירור. על רקע זה היה אפשר לצפות לעמדה שמגנה מכול וכול נטיות מיסטיות, ובייחוד את האובדנות המיסטית, הלא-בריאה והמסוכנת. לתפיסה זו רקע ברציונליזם של תנועת ההשכלה, אך ביצירתו של עמוס עוז היא ניזונה גם מגישה פסיכואנליטית, שרואה בכמיהות אובדניות גילוי של פתולוגיה נפשית. בשנות השישים, שנות הופעתו של עמוס עוז על במת הספרות, אפיינה השאיפה ל'נורמליות', ברמה האישית והלאומית, גם את יצירתם של יהודה עמיחי ושל א"ב יהושע. ואולם עוז, יותר משני הסופרים הללו, עוסק באופן בלתי-פוסק בקונפליקט שבין השקפת עולם מוסרית חיובית ורציונלית ובין כמיהות למוות ולאובדנות. הכמיהות הללו מובעות מפי דמויות ספרותיות שחוויות אותן בעוצמה רבה, והן מתוארות באופן חי וחזק שמאפשר לקורא להזדהות איתן, גם כשעמדתו של המחבר מנוגדת להן.⁽²⁾ והוא נחשב כמועמד רציני לקבלת פרס נובל לספרות. ב-2006 זכה בתואר דוקטור לפילוסופיה לשם-כבוד מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים על תרומתו לספרות הישראלית ובהערכה על חלקו בשיח הישראלי ובהאדרת שמה של ישראל בעולם.⁽³⁾

ספריו (רשימה חלקית מתוך סך 37 ספרים): 'ארצות התן' (1965), 'מקום אחר' (1966), 'מיכאל שלי' (1968), 'עד מוות' (1971), 'לגעת במים לגעת ברוח' (1973), 'הר העצה הרעה' (1976), 'סומכיל' (1978), 'באור התכלת העזה' (1979), 'מנוחה נכונה', 'פה ושם בארץ ישראל' (1983), 'קופסה שחורה' (1986), 'ממורדות הלבנון' (1987), 'לדעת אישה' (1989), סיפור על אהבה וחושך (2002), פתאום בעומק היער (2005) **חרוזי החיים**

והמוות) רומן, 2007 (תמונות מחיי הכפר) רומן מורכב מסיפורים, (2009) בין חברים - סיפורים, (2012), (הבשורה על פי יהודה) רומן, (2014).⁽⁴⁾

עוז כתב מבחר רומנים וסיפורים העוסקים בבעיות חברתיות ופוליטיות בחברה הישראלית. רבים מסיפוריו מתארים את החיים בקיבוץ או בירושלים. ספריו מיוחדים בזכות הראייה הריאלית והנימה הביקורתית שהביע ביחס לחיים בקיבוץ. שפתו של עוז עשירה בדימויים ובתיאורי נוף טעונים להם יש חלק בעיצוב הדמויות. עוז התמודד גם עם בעיית האנטישמיות והשוואה והוא כתב על כך בשניים מספריו: "עד מוות" ו"לגעת במים, לגעת ברוח".

עוז זכה להישגים רבים על פועלו בתחום הספרות: פרס חולון ע"ש קוגל בשנת 1965, פרס ברנר בשנת 1976, פרס ברנשטיין בשנת 1983, פרס ביאליק בשנת 1986, פרס פפמינה אטרנג'ה בצרפת בשנת 1988. עוז זכה לאות אביר לגיון הכבוד הצרפתי בשנת 1998, ובתארי דוקטור לכבוד מאוניברסיטאות רבות בעולם. זכה בפרס ישראל לספרות בשנת 1998. היה מועמד לפרס נובל לספרות.⁽⁵⁾

עוז זכה בפרס גיתה לספרות בשנת 2008, פרס גיתה הוענק לעוז על קורפוס יצירתו ובמעמד הענקת הפרס הוקראו נימוקי חברי הוועדה שבחרה בו. "פרס גתה מוענק לעוז בשל המגוון התמתי והסגנון הווירטואוזי של כתיבתו, שהפכו אותו לאחד הכותבים העכשוויים החשובים", כתבו חברי הוועדה והוסיפו, "יצירותיו הספרותיות של עמוס עוז מעבירות ערכים מוסריים ברוח כתביו של גתה."⁽⁶⁾

חידת האדם וגורלו

ביצירותיו מנסה עמוס עוז לחשף את תת-המודע של גבוריו ולגלות את המעמקים המסעירים את חייהם. הוא מתאר את החלשות והיצרים שלהם, וחותר לגלות מה משבש את מהלך חייהם וגורם להם לצאת מדעתם או לשים את חייהם בעבודה זעירה וחסרת ערך. גבוריו של עוז, הרגישים, החולמים והמחפשים משמעות לחייהם, מוצאים פרקן למרירות נפשם במעשים יוצאי דופן, במחאה וברצון לנקמה. השנויים החלים בנפש גבוריו, והנגודים הקיימים בין הנסבות החיצוניות למצבן הנפשי, יוצרים עלילה מרתקת. עוז הוא בעל רגישות רבה לפרטים, לצבעים ולתחושות. לתופעות טבע עזות, כגון שרב או סערה, מדבר או ים, יש מטען סמלי בספריו. לשונו עשירה בציורים ובדימויים, משפטי קצובים ולעיתים בעלי אירוניה (לעג) דקה, הגורמת לקורא לחשב על המספר.⁽⁷⁾

יצרים אפלים ופורעי סדר כבר ביצירותיו הראשונות - קבץ הספורים "ארצות התנ" והרומן "מיכאל שלי" - בולטים המאפיינים של עוז כמספר. "ארצות התנ" נמשך כן הן, ארצות שוממות ופראיות, שבסמוך להן חיים בני אדם - במקרה זה חברי קבוץ - במסגרת תרבותית מגדרת ומסדרת. קרבה זו אל הפראי והמשחרר מיצגת את הפתוי הקים באדם לחרוג

ממסגרת חייו ולבטא את היצרים הראשוניים שבו , שהתרבות לא הצליחה לעקור . גם ברומן " מיכאל שלי " , שרבים רואים בו את הטוב שבספריו , מתאר עוז את הנגוד בין הפנים והחוץ , בין מסגרת החיים הרגילה לחלומות ולמאויי הלב . זהו ספורה של אשה צעירה , סטודנטית שלא מן המניין לספרות עברית באוניברסיטה שבירושלים , הנשאת לארכאולוג מלמד והגיוני . חויות וחלומות ילדותה , ובעקר זכרונותיה על התאומים הערבים הליל ועזיז - המיצגים ביצירה זו את הפראי והחפשי - מפריעים לה להסתגל לחיי שגרה של אם ועקרת בית .⁽⁸⁾

פעילות פוליטית

בתחילת שנות השישים, היה פעיל בקבוצה הסוציאל-דמוקרטית "מן היסוד", שהתנגדה לפולחן האישיות סביב ראש הממשלה דוד בן גוריון בישראל, כמו גם לריכוזיות המדינה. מאז מלחמת ששת הימים ב- 1967, פעל בקבוצות וארגונים שונים של תנועת השלום הישראלית, הדוגלת בפתרון שתי מדינות לסכסוך הישראלי הפלסטיני. בין השאר, השתתף בוועדה לשלום וביטחון (1967) ובתנועות "המוקד" ו"שלי", והיה בין הדוברים הראשיים של תנועת "שלום עכשיו", מאז היווסדה בשנת 1977. בשנת 2003 היה בין יוזמי "מסמך ז'נבה" – יוזמה ישראלית-פלסטינית לשלום. בשנת 2008 היה בין מקימי "התנועה החדשה – מרצ".

ועד היום , עמוס עוז ממשיך להקדיש את זמנו לכתיבה ולהוראה (הוא פרופסור מן מניין באוניברסיטת בן גוריון בנגב בבאר השבע) ולפעול עבור תנועת השלום הישראלית.⁽⁹⁾

עולם הילדות

" אם לא אכפת לך , נשאיר את אמא שלי מחוץ לסיפורים האלה "

סמואל בקט - מולוי

ילדות היא תקופה במהלך [חייו של האדם](#) . על פי המקובל היא מתחילה בסביבות [גיל 3](#) ומסתיימת בסביבות גיל 12-13. תקופת הילדות חלה לאחר תקופת [הינקותו](#) לפני [גיל ההתבגרות](#) .[המשחק](#) נפוץ מאוד בגילים אילן.⁽¹⁰⁾

שנות הילדות הראשונות הן שנים מופלאות . הילד חי אז בעולם מופלא וקסום , שבו מתמלאות כל מישאלותיו . רק בעיני המבוגרים מופיעה הילדות בדמות גן עדן , כתקופה רוגעת של תום ועליצות . הרעיון על "תור זהב" מעין זה אינו אלא אשלייה , שכן , למרבה האירוניה , אין איש זוכר כלל את התקופה ההיא , שנים אלו מופלאות הן , משום שהילד הוא מבחינה פסיכולוגית קוסם . תפיסת העולם שלו דומה לזו של מכשף , הוא מאמין , כי בכוחו לשנות מעשי בראשית . לימים הוא מרחיב את תחומי כשפיו ומגלה תכונות אנושיות

אף בתופעות טבע , ומניעים אנושיים או על אנושיים במאורעות רגיליט ומעשים שבכל יום.⁽¹¹⁾

בתהליך התפתחותו של הילד מעלה כל שלב בעיות האופייניות לו . עזרת ההורים חייבת להביא בחשבון את התפתחות הילד וציוודו הנפשי בשלב נתון . יתר על כן , העובדה המוצקה שמאשרת אותה הפסיכואנאליזה היא שכל בני האדם תחילתם כילדים , ושכל העמים תחילתם בחזר הילדים . הרי זה ממידת אנושות שבנו — כי יש לנו ילדות ארוכה , ומידת ציביליזציה שבנו מוסיפה ומאריכה את ילדותנו . ילדותו הארוכה עושה מן האדם וירטואוז טכני ורוחני , אד משאירה בו כל ימיו גם שריד של חוסר בגרות אמוצינאלית . השבטים והאומות , בדרכים אינטואיטיביות רבות , משתמשים באילוף ילדים כדי להשיג את הצורה המיוחדת להם של זהות אנושית בוגרת , את נוסחם היחיד במינו של שלימות אנושית ועם זאת חנים , ונשאים , אחוזי פחדים איראצינאליים הצומחים מאותו מצב ילדות שהם ניצלוהו על פי דרכם⁽¹²⁾ .

פרויד מדגיש על דבר זה , כי השפעתן מכרעת של חווית הילדות , טראומות והעבר עלולה להוליד אובססיה באדם נתון⁽¹³⁾ , לכן לדעתי הכתיבה האוטוביוגרפית נחשבת כנסיון להבליט את עולמו של היחיד , אם היה כגן עדן , או היה כעזאזיל .

אריסטו מדבר על הקתרזיס* שלמענה הוא בוחר להתוודות. רוב הווידויים מסתיימים בעולם המוות והם מנוגדים. הקתרזיס זהו זיכוך שאתה מגיע לסיפוק כלומר הזדככות נפשית. וההגנה הטובה ביותר היא החשיפה , משמשת לאחרונה כנושא מרכזי לכתיבת רומנים מכיוון שהכתיבה היא ניסיון לחיות מחדש, ניסיון לסוג של התפייסות, שלרוב לא מצליחה. יש תהליכי נפש בכתיבה, הדחקה התמודדות. ומה שהופך את הכתיבה האוטוביוגרפית החושפנית כל כך לספרות מופת היא השפה, הלשון, הארגון של החומרים, הבחירה של החומרים, הקשר, הדיאלוג והרצף הליניארי. צריך לדעת לעצב מהכאב ומהתמימות כתיבה ספרותית. ספרות מכילה בתוכה בין השאר עלילה, דמויות, זמן, מרחב, מקום התרחשות. הספרות היא הצד האומנותי ולא רק עובדות כמו בספרו הביוגרפי של אהוד ברק.⁽¹⁴⁾

האוטוביוגרפיה - היא ביוגרפיה שכותב אדם על עצמו, על חייו, על מאורעות שהשפיעו עליו ועל סביבתו, מנקודת מבט אישית. יומן זיכרונות שונה מעט מאוטוביוגרפיה. בעוד

הקתרזיס – פירושו קישור ביוונית עתיקה (הפועל הוא קתריין) . ניתן למצוא מונח זה בהקשרו זה גם בכתיבו של אריסטו בפואטיקה , למשל , אומר אריסטו ש " טראגידיה היא חיקוי של פעולה אשר דרך חמלה מתבצע (קתרזיס) של ריגושים אלו.... ראה :

לאה , פרידמן. בעקבות הפסיכולוגיה – ביקורת מגדרית פוסטמודרנית על משנתו של פרויד. הוצאת אוניברסיטת בר – אילן , רמת גן , 2013 , עמ' 15 .

האוטוביוגרפיה מתמקדת במעשיו של הכותב במשך זמן מסוים, ליומן זיכרונות יש קריין ומבט אינטימי יותר על זיכרונותיו ורגשותיו של הכותב בתקופות שונות בחייו.^(*)

הכאב

הכאב בכלל, תחושה קשה, נובעת ממקור גופי או פסיכולוגי, גורמת לתגובה כללית, כמו זעקה או התנהגות היסטירית, שופנהאור (1788 – 1860) אומר כי " הכאב הוא חלק ובסיס עיקרי בחיינו ובקיומנו מאז לידתנו ⁽¹⁵⁾, זה נודע כי הכאב מלווה אותנו בכל עולם ובכל תקופה, ברור כי למצב הרגשי, למוצא, לתרבות, לדת ולאישיות עצמה יש השפעה על תגובת הכאב. ידוע כי יש אנשים שבזכות אימון, הרגל או לפעמים נתוני אופי מסוימים מסוגלים שלא להגיב על כאב בעל עוצמה גדולה. עם זאת, ידועים אנשים שמגיבים תגובה יתרה לכל כאב, או כאלה שאינם מסוגלים לחוש כאב כלל בשל העדר חיישנים לכאב או בשל מבנה שונה של אזורי תפיסת הכאב במוח.

ניתן לחלק את הגורמים להופעתו של כאב כרוני למספר קבוצות עיקריות:

1. בעיה רפואית שלא אותרה.
2. הפרעה פסיכיאטרית הגורמת לתחושת כאב.
3. נזק ארוך טווח במערכת העצבים.
4. מחלה בעלת תסמינים מתמשכים לזמן ארוך, כגון - סרטן.⁽¹⁶⁾

החשוב והעיקרי בסוגי הכאב הוא הסוג השני שמשמשים בו לנתח את הרומן של עוז, וגם כיצד ניסה עוז לשאת את שאין לשאתו? לבקש אולי עזרה מן הספרות; לחסות בתחושות שמאחורי הרעיונות הטמונים אחרי הטקסטים הספרותיים? כיצד מכוון תמונה כללית מבלי לשכוח ולו לרגע את הפרטים המרכיבים תמונה זו ואשר מאפשרים את קיומה.

רומן (סיפור על אהבה וחושך) :

" הדחף המוזר הזה שהיה לי כשהייתי קטן - החשק להעניק הזדמנות חוזרת למה שאין ולא תהיה לו הזדמנות חוזרת - הוא אחד הדחפים המניעים את ידי גם עכשיו, בכל פעם

* - ראוי לציין, מפני שלא להרחיב בנושא האוטוביוגרפיה והופעתה בספרות ופסיכולוגיה, אני מציע שמי רוצה להתמקד באוטוביוגרפיה והשלכותיה בספרות... יראה :

رحيمة . مجيد عبود. انعكاس السيرة الذاتية لبعض الابداء العبريين في قصصهم القصيرة . بغداد ، كلية اللغات ، رسالة ماجستير غير منشورة ، 2014 .

שאני יושב לכתוב סיפור"

(עמוס

עוז, סיפור על אהבה וחושך).

מן הגרעין האוטוביוגרפי, התנצנצה יצירה מיוחדת במינה, שנתמצה בה דמותו וחשבונו של הסופר עם העולם הישראלי ועולם הקיבוץ הישן, זה נחשב לזכרון אכזרי, פרי ראייה מפוכחת, של הבן היתום הרואה את עולם ילדותו ובחרותו בהתפוררותו, ומתאר אותו בניונו ובכיעורו בלא לקונן עליו, וגם הוא ידע בכורח הנסיבות ההיסטוריות שעברו עליו והשלם עמן. רומן (סיפור על אהבה וחושך) מעלה חזון הילדות של עמוס עוז בצורה מקיפה, הוא משרטט דגם אוטוביוגרפי שורשו הממשי תחילתו בתיאור הקיבוץ כמקום החלומות המאושרים, ובכך נעשה התפתחות הדדית בין ה"האני" לעולם ושל שלמות רגשית בלתי חוזרת, זהו מקור טהור שעוצמתו הראשונית חד פעמית, וכל שלבי החיים הבאים בעקבותיהם הם העתקים דהים לעומתו, ההתרפקות על זכרו של אותו עולם בראשיתו מלווה את האדם בכל ימי חייו ומעוררת בו געגוע מענג ומייסד וצימאון שלא יגיע לידי רוויה לעולם, מכיוון שמדובר במי שעתידי להיות אמן, הרי רשמי החושים האלה הם המקור הקמאי שממנו שידלה את תמונות היסוד ואת סמלי היסוד של יצירתו.⁽¹⁷⁾

רומן זה הופיע בשנת (2002) בהוצאת כתר, תליה הורוביץ בספרה (התנ"ך כמאור וכמראה – עיון רב מיתודי) מגדירה את רומן זה כי הוא רומן בעל חשיבות רבה מגלה את גנוי גניזותיו של עמוס עוז האדם, רומן זה הוא רומן עב כרס בעל יסודות אוטוביוגרפיים, מפרש פאפא, סבו של עוז, המחבר המספר, בדרך משעשעת עד דמע פרשת גן עדן.⁽¹⁸⁾ דן לאור מציין כי ברומן (סיפור על אהבה וחושך) חזר עמוס עוז להיות עמוס קלוזנר, במובן זה שלאחר המסלול הארוך שעשה נוצרו לידו התנאים המאפשרים את קבלת עברו⁽¹⁹⁾,

ורומן המופת "סיפור על אהבה וחושך" מתפרסם שנתיים אחר כך. הרומן האוטוביוגרפי שבו פורש עמוס עוז את שורשי משפחתו, קורות ילדותו ונעוריו בירושלים ובקיבוץ חולדה, חיהם הטראגיים של הוריו, וכן תיאורים נרחבים של ירושלים והקיבוץ בתקופת המנדט הבריטי, הקמת המדינה ושנותיה הראשונות. הרומן הנוכחי העמיד וחיזק את מועמדותו של הסופר עוז לפרס נובל בכל שנה מחדש ותורגם לשפות רבות.⁽²⁰⁾

הרומן האוטוביוגרפי הזה הוא בעת ובעונה אחת היסטוריה אישית ומשפחתית, אך לפני הכול זהו סיפור חניכתו של המחבר כסופר עברי. ברומן זה, מציג עוז את חי ילד בישראל, שהיתה בו אימת המציאות ומצוקתה, שזכרונותיו כצורר של יסורים ודכדוכים, והוא מילט מעולם ילדותו פירוורי אורה זעירים שטבעו בשיפעת – מחשכים, נפשו מרפרפה בין הרגשת – יסורים ומכאובים ובין התשוקה לטוהר להזדככות, רוחו מנומכת ונחותה, בהליכתו הוא מקופל קיפול של יראה וביישנות בתוך עצמו, גשריו לעולם ולבריות רעועים, הקשבתו נתונה לרטטי עצמו והוא מעמיק להם לשם הכרת עצמו, שאינה נרתעה מפני כל אכזריות לעצמו.

השפעת היצירה והתקבלותה

הרומן הזה נכתב בהשראת הופעתה של הרומן (חבלים) של " חיים באר " בשנת 1998 , מיד כשפורסם זיהו המבקרים את הרומן כציון דרך חשוב בתולדות הספרות העברית. הכתיבה שמייצגת את המהפכה האינדיבידואליסטית בתרבות העברית, אשר העניקה משנה תוקף לפרספקטיבת ההתבוננות האישית ושמה במרכז את ה"אני" הייחודי והחד-פעמי. מיד אחריו פורסמו אוטוביוגרפיות פרי עטם של אהרון אפלפלד (1999), אורי ברנשטיין (2002), דן צלקה (2003) ואחרים.

מקום ההתרחשות –

בשכונת [כרם אברהם](#), בירושלים ונעורים [בקיבוץ חולדה](#).

הזמן –

[תקופת המנדט](#) ותחילת המאבק הערבי - ישראלי הקמת המדינה ושנותיה הראשונות. וגם כן , עוז מתאר בהרחבה את הדורות הקודמים של משפחתו במזרח אירופה וחיי היהודים שם.

סוג המספר –

מספר כל יודע, שמספר את סיפורו בגוף ראשון, נקודת ראות זאת מאפשרת את חשיפת התודעה שלו. קטעים ארוכים ברומן זה הם רצף מחשבותיו של עוז, בחלקן הגדול הן מחשבות אסוציאטיביות.

זהו רומן ראיסטי, שמשקף את המציאות החיצונית והפנימית של עוז לפרטי פרטים. המציאות החיצונית מציגה את העולם הסובב אותו תחילה מן המשפחה ומאבקה, השכנים והקשר שלהם עם המשפחה , החברים והנוף בסביבת השכונה. (הארץ החדשה) המציאות הפנימית משקפת את העולם הנפשי-פסיכולוגי של עוז, בשלב מעבר מן הילדות להתבגרות.

גרשון שקד מדגיש כי רומן זה בעל חשיבות רבה אצל עוז , והוא מוודה על הכל , ובמיוחד רגשותיו כלפי אביו הבוגד באמו החולה , עיקרה של האוטוביוגרפיה של עוז הוא הרקוויאם לאביו ולאמו ותיאור התהליכים שהביאו למותם. הרקוויאם הוא הגרעין והתמצית של אוטוביוגרפיה זו ובו הגיע עוז לאיכות ספרותית גבוהה. מן הרקוויאם משתמע שהמספר נפרד מאבותיו ועומד עתה בודד מול ההיסטוריה, כמי שיטביע מעתה את זהותו על צאצאיו הביולוגיים והרוחניים. מעתה כל האחריות תהיה מוטלת על כתפיו. הוא יכול אמנם לנמק את עצמו באמצעות העבר, אך מעתה, משנקבעה זהותו וזהות בני דורו, מסתבר שהוא והם אחראים לה ולמורשת שורישו לצאצאיהם. (21)

מבנה הרומן

כמו אמרנו לעיל , רומן זה הופיע בשנת 2002 על ידי בית ההוצאה "כתר" בירושלים , רומן זה בעל 593 עמודים , ובנוי מ-63 פרקים , ובצורה פשוטה ניתן לחלק את הפרקים האלה לחמשה חלקים עיקריים , הם :

1 – החלק הראשון :

מתחיל מעמוד 5 – 144 , חלק זה דן ומתאר את הדורות הקודמים וצאציה של משפחתו המזרח אירופאית. לפני העלותם לארץ , וגם אחרי כך , בחלק זה מתאר בהרחבה את סביו , סבותיו והוריו של המחבר , טגם בחלק זה הדגיש עוז על תיאור גדול של האח של סבו של עמוס עוז מצד האב, אותו הכיר בתור "הדוד יוסף" היה דמות מפורסמת: פרופסור יוסף קלאוזנר, 1874-1958, ובחלק זה אנו מוצאים את החלוצים והשוני בינם לבין יהודי החוץ (האשקנזים).

2 – החלק השני :

מתחיל מעמוד 145 – 235 – חלק זה מתאר את האוטוביוגרפיה של אביו של עוז (אריה קלוזנר), יליד 1910, מבחינות רבות דמה לפרופסור קלאוזנר. כישוריו האינטלקטואליים היו מרשימים ביותר. הוא ידע לקרוא ב-16 או ב-17 לשונות והיה בעל ידע פנומנאלי הן בספרות הכללית והן בספרות העברית לדורותיהן . ואמו (פניה), הייתה בצעירותה חברה בארגון ציוני שמאלי, השומר הצעיר. היא למדה בבית ספר עברי של רשת "תרבות" ברובנו , ומ-1931 למדה היסטוריה ופילוסופיה באוניברסיטה של פראג.

3 – החלק השלישי:

256 – 355 - מתאר את ילדותו של עמוס עוז , והקשר שלו עם המורה " זלדה " .

4 – החלק הרביעי :

החלק הזה מתאר את סוף תקופת המנדט הבריטי החלטת האו"ם בהקמת מדינת ישראל , ותחילה המאבק הערבי הישראלי , והקמת היישוב.

5 – החלק החמישי

הוא החלק הרגיש במיוחד , חלק זה מדבר על יתומותו של עוז מאמו פניה , והוא בן 12 , אחרי תקופה ארוכה של ייסורי נפש.⁽²²⁾

משמעות הכותרת

ברור מהכותרת , כי הרומן הזה נבנה על שתי כוחות מנוגדים , כוח האהבה וכוח האפל , כוח **האהבה** הטהורה המיוצג בהאהבתו של עוז לאמו , מעודנת ככל שתהיה , רחוקה מכל סממן גופני , היא בעלת משמעות מכרעת במהלך חייו של הבן , ואהבתו ותשוקתו ל" זלדה " המורה שראה בה את דמותה של אמו הנעדרת , וגם האהבה היא ההצלחה בחיים והתקווה והמעמד המרכזי שבו חלם עוז, **והושך** – יסודות החושך הם מתקשרים במצבים של פחד ,

בדידות או מצוקה המשמעות הזו חריפה במיוחד בשחזור את היחסים עם האב , ועם הצדים האפלים שבחיי , אז הם מתקשרים גם עם טירוף ושיגעון , ושנאה ומשטימה , זקנה ומוות , בדמותו של האב ושל האישה המיועד להיות חתן המורה " זלדה " האהובה השנייה אחרי אמו . החושך כמוטיב ראשי מוליך למעמקים האפלים בנפש , המתפרצים החוצה , מבלי שיינתן להם ביטוי המוציא אותם מאפלה לאור , הפסיכולוגיה הדעתנית מפנה את מקומה לחזיונות רחוקים משחר ימיה של האנושות. ⁽²³⁾

בעיית הזמן , בחינת בעיה מרכזית בכל יצירה ספרותית , מקבלת משמעות מיוחדת בתקופות , שבכל אויין , מהותן ותכניהן , הן נראות כפגומות , כחסרת ישע , משום כך נותנים השינויים העמוקים בתחושת הזמן את סימניהם המובהקים במיוחד באמנות הסיפור של המאה העשרים , המאה שבה הגיעה תודעת המשבר בכל תחומי החיים לשיאה , אפשר אמנם לדבר , מתוך הזהירות הדרושה , על ממדים תודעתיים שונים שבהם מצטיירות בסיפור המודרני שתמורות ברגש הזמן. ⁽²⁴⁾

בקרב של הסופר , יש מאבק בין שני עולמות , עולם העבר , ועולם ההווה , בין התחושה האבודה של העבר ומכאוביו , עם רוח התקופה שעודנה בלתי נוגעת בפגמי התקופה הנוכחית , ובכך , רומן זה כולל שתי תחושות שונות של הזמן . עכשיו , אחרי שנתנו הקדמה פשוטה על הרומן ועל מאפייניו הבולטים , נציג אל מקומות הכאב הסמויים והגלויים ברומן זה. הסופר בתשוקתו לשחזר את עולם ילדותו , צולל לתוך אישיותו ומעיין זכרונותיו עד כדי יצירת אינטגרציה של ישותו בזמן , הדבר נעשה באמצעות שחזור חוויות ואירועי עבר , אך כל מה שהוא מצליח לעשות , בכוח כשרונו , דמיונו והאינטואיציה שלו כסופר , מתמצא בהפיכת עברו הממשי לפיקציה .

עימות סימלולטני זה בין אישיותו הבוגרת של המספר בסיטואציה הסיפורית המעלה זכרונות עבר לבין הילד שהוא היה , תוך כדי התבוננות רטרוספקטיבית – סינופטית בנבכי הזמן ועלילותיו , תוך אנאליזה של חוויותיו ובעיותיו של היוצר בהווה לבין אלה שהיו בעבר – עימות זה מעניק ליצירה את מימד העומק המרתק עניין. ⁽²⁵⁾

הטראומה , שהיא תוצאה של אלימות שפועלת על הסובייקט מבחוץ , היא התפרצות של עובדה הטרונומית שמכה ללא התראה ויוצרת תגובה נזירוטית של חזרה וכפייתיות . בעקבות זאת טען לוינס שהיחס אל האחר איננו יחס של כבוד ושל נעימות לאוטונומיה שלו אלא דווקא התנסות אובססיבית באחריות שרודפת את האני . האני הוא בן ערובה של האחר שלוקח אותו כדי שימיר את עצמו בסבלו של האחר . האני אחראי לא רק לרדיפה שהוא עצמו נרדף אלא גם לרדיפתו של הרודף ⁽²⁶⁾ , המסע המונולוגי – הפנימי , של עוז נפתח ונסגר בגדות הערב ותחילת הבוקר , הוא כמסלול או המעגל הסגור , אך בדרכו מרכב לאחר נעצר המסע בתחנה קבועה ומחשבות וזכרונות רחוקות טווח , שיחות עבים , הירהורים ואירועים , שבכל אחת מהן מתמצה צד אופייני אחר שבחיי הנפש , כך נעשית המסגרת הסיפורית המעוגלת והסגורה לרישום מתוכנן ועקיב של מסע רוחני , התחנה הרוחנית הראשונה של

המסע האוטוביוגרפי מתגלה בראשית הרומן בסיטואציה החושפת את האני באחת הוויות חייו המהותיות ביותר . כל דיון על איזשהו תופעה ספרותית של הספרות הישראלית , צריך להתנהל מתוך התחשבות בשני מישורים , רוחניים ואיסטטיים , המשלימים זה את זה , שני מישורים אלה הם שני עולמות , אשר אתם עומדת המציאות הספרותית , שהיא בחינת מציאות שנייה , במתח תמידי , מדבר אני על מציאות שנייה שחפץ עוז לגלות אותה בין השורות , ביטוי זה המתאר את המציאות האומנותית והתוחם תחומים לגבי המציאות והעולם הסובבים את הסופר .

הזעקות המרות של עוז שזעק אותן ברומנו הופך לזעקת ייאוש , תחושת הסבל ללא תקווה גרמה להתרופפות המאבק החזק והאכזרי באשליית המלה , משום כך המילים כאילו הן רעידת אדמה בלתי פוסקת של עצבים נוסע מאדם פצוע מלא קודר וכאב . אז נתחיל בתיאור את המכאובים שהדגיש עליהם עוז ברומנו , ואנו מתחילים עם **העוני** והשלכותיו על אופי חייו ועל התנהגותו , עוז גייס את כל ל תוארי העוני האפשריים כדי להבליט זה , שהחיוו היא חיי כלב , ברקע הרומן מציג ביקורת חברתית . זוהי משפחה שחיה על קו העוני שאין פרנסה מתאימה , למרות את ההשכלה הגבוהה של המשפחה ושל הקרובים , העוני הוא נחלתו של הדובר . היתה המשפחה שרויה בעוני , בתחילת הרומן , בד בבד עם תיאור את הדירה האומללה , מתחיל עוז בתיאור מפורט לדירה שבה חי , עם תיאור מדויק לרהיטים וספרים , וגם רמותיהם של המשפחה , האב המשכיל שיכול לדבר ב 11 לשונות , והאם שאימצה 4 לשונות .. וכו' :

נולדתי וגדלתי בדירת-קרקע קטנה מאוד, נמוכת תקרה, כשלושים מטרים רבועים: הורי ישנו על ספת-מגירה שהיתה ממלאת את חדרם כמעט מקיר לקיר כאשר נפתחה מזי ערב. השכם בבוקר היו מדחיקים את הספה הזאת עמוק אל תוך עצמה, מעלימים את כלי המיטה בחשכת הארגז התחתון, הופכים את המזרן, סוגרים, מהדקים, פורשים על הכול כיסוי אפור בהיר, מפזרים כמה כריות מזרחיות רקומות, מעלימים כל

ראיה לשנת הלילה שלהם. כך שימש חדרם גם חדר שינה גם חדר עבודה גם ספרייה גם חדר אוכל וגם חדר אורחים. דומה למנהרת בורחי כלא אבי ידע לקרוא בשש-עשרה או בשבע-עשרה לשונות ולדבר באחת-עשרה (כולן במבטא רוסי). אמי דיברה בארבע או חמש שפות וקראה בשבע או שמונה.⁽²⁷⁾

עולמו של אדם אינו מתמצא בסביבתו הגיאוגרפית מוחשית שבה הוא חי , אל מימד המקום מתווסף מימד הזמן היינו ביסוד ההיסטורי , שנכחותו ממשית בתוך מימד המקום , בתוך ההווה הרגעי של האדם , היסודות המצטברים מן העבר ונדחסים לתוך הווה מקורם הן בעולם המוחשי הן במופשט וכוללים דעות , אמנות , גישות , תפיסות עולם ורגשות וכן את דגמי ההתנהגות , דגמי הלשון המדוברת והכתובה ואף את מכלול הסמלים , שהיו מקובלים בתקופה מן התקופות , שקדמו לרגע האקטואלי של הווה ⁽²⁸⁾ . עדויות וזכרונות כרוניים

משמשים גם חלק מאוטוביוגרפיה , שתמיד המחבר משמש אותם למטרה חינוכית או חברתית. יתר על כן , מנסה המחבר לכתוב בצורה נאה ובסגנון מעולה ובדמויות מבטאות את החיים לקשור בין המאורעות כדי תעורר משהוא בנפש הקורא ⁽²⁹⁾ , המכה או המכאוב השני שבו חש עוז הוא הבדידות שנובעת מן החרדה מן הסיטואציה שרווח בפלסטין בתקופת המנדט , חרדה ובדידות אלו תקעו יתד נאמן בהתנהגותו של הסופר עודו ממשיך על היום הזה , עוז ניסה ברומן זה לסלק תחושתיו הרבות שחש בהן , ועודכן ממשיכות עד היום הזה , תחושת הבדידות הגורמת סבל שעוז מנסה בכל יכולתו להימלט ממנה ולהתמודד עמה :

התחלתי לקרוא כמעט לבדי , כשהייתי כזה קטן . מה עוד היה לנו לעשות ? הלילות היו אז הרבה יותר ארוכים , מפני שכדור הארץ הסתובב הרבה יותר לאט , מפני שהגרביטציה בירושלים היתה הרבה יותר חזקה מכפי שהיא כיום. אור המנורה היה צהוב חיוור , והאור הזה היה נקטע בהרבה הפסקות חשמל. משבע בערב כבר היינו סגורים בבית בגלל העוצר שהטילו הבריטים על ירושלים , ואפילו כשלא הטילו עוצר , מה בכלל רצה להיות בחוץ ובחושך בתקופה ההיא בירושלים ? הכול היה נסגר ומוגף , רחובות האבן היו מתרוקנים מאדם , כל מל עובר בסמטאות האלה היה גורר אחריו על באספלט הריק שלושה או ארבעה צללים של צל.⁽³⁰⁾

ובמקום אחר מוודה עוז על הסיבה העיקרית לתחושה זו , חשוב לזכור שאנו מדברים כאן על השתתפות ההורים על התפתחות התחושה הזו אצל הילד , והם נחשבו הגורמים העיקריים בהולדת התחושה הזו , ובכן אנו מדגישים כאן על ניבוי ודאי ומדויק , ולא על הסתברות בלבד , בכלל , חייהם של הילדים מלווים תמיד בהרבה שינויים סביבתיים ומשפחתיים שנקבעו בחייהם של הילדים , תחילה מדגיש עוז על פיקוח ילדות שהוריו משתמשים וילדו רק הוא לבדו :

אני אשיב ואסדר אותם כל הימים . אצרף ואפרט , ארכיב ארחיק ואקרב , אחבר מהם קומפוזיציות קטנות. אולי כל זה בא מפני שהייתי יחיד : לא היו לי אחים ואחיות , ומעט מאוד חברים , שגם הם התעייפו ממני כעבור איזה זמן כי הם רצו אשקן ולא יכלו להסתגל אל הקצב האפי שהיה במשחקים שלי.⁽³¹⁾

הילדות מייצגת את האני הטהור , קודם כל משום שהיא משוחררת מעריצתם של מנגוני המין , הקיום הילדי הוא צמחוני , משוחרר מעריצתן של הבולטות , מהפרשות צהבהבות של פצעונים וזרע , כיוון שה"גוף" מתבטל , הרי הנשמה תופסת בילדות את כל המרחב ⁽³²⁾ . עוז מייצג את אחד ממנהגי ההורים להעמיק בדידותו , גורם זה – עזיבת הילד בבית- גורם זה , בלי כל ספק , למצב הבדידות הקשה שחי בו עוז ומקור של קנאה מתמדת להוריו :

לבדי בבית ביום חורף לפנות ערב , השעה היא חמש או חמש וחצי , בחוץ כבר קר וחושך , גשם צלוף – רוח שורט בתריסי הברזיל המוגפים , ההורים הלכו לשתות תה אצל מאחה וסטאשק רודנימקי ברחוב צ'נסלור פינת הנבאים וישבו , הם הבטיחו לי , קצת לפני שמונה בערב ולכל היותר בשמונה ורבע או בשמונה ועשרים.⁽³³⁾

לרומן זה חדוות חיים המכסה על תחושה של חרדה , שבה רובץ לו האלם , שהוא חוסר היכולת לבטא את המאיים על עצם היכולת למצוא מובן ומשמעות בחיים , מדובר כאן בחרדה קיומית המולידה את חדוות החיים הבאה כדי לערער על האלם המאיית לשחק את היכולת לחיות⁽³⁴⁾ , המכאוב השלישי שחש בו עוז הוא החרדה , תחושה הזו מציג עוז באופן כללי , ז"א תחושת העם היהודי בגולה , תחושת החרדה והפחד מן העתיד , מן המצב המעורפל עם שינוי הממשלות , מאז אותו מאורע עד ימינו , מאופיינת ההיסטוריה היהודית ע"י טראומותו של הטבח במזרח אירופה שהסתיימה בשואה , היא- ההיסטוריה היהודית - מאופיינת בחשדנות , ביריאה ופחד , ובעויינות כלפי העולם כולו , היהודים תמיד בוכים וזוכרים את הכאב הזה הנשאר בתודעתם של היהודים כעדה וכפרטים , היא באה לידי ביטוי בשורה של מציאויות , בפרוזה ובשירה , דבר זה גלוי ברומנו של עוז , יהודה ליב פינסקר * , בחיבורו " אוטואמנציפציה " ניסה להסביר את האנטישמיות כ פוביה מפני יהודים , וכינה אותה (יודופוביה) , היהודים נעוצים בחוסר נכונותם של העמים לקבל את היהודים היושבים בקרבם כחלק בלתי נפרד מהם , היהודים , בהיותם זרים מעוררים פלד לא רציונלי – פוביה , שניזונה ממצבו הלא טבעי של העם היהודי שהרי לו נהג דרך הטבע וכדרכם של עמים אחרים בהיסטוריה , צריך היה העם היהודי לחדול מזמן מלהתקיים כעם לאחר שאיבד את עצמאותו ואת הטריטוריה שלו, תחת זאת , הוא ממשיך להתקיים כעם נטול מסגרת מדינית או אורגנית, וככזה הוא נתפס בעיני העמים שבתוכם הוא יושב כתופעה לא נורמלית – מעין רוח רפאים המהלכת בעולם החיים והמעוררת פחד פלצות. פחד זה הולד את שנאת היהודים העזה שהונחלה מדור לדור והייתה למעין מחלת נפש תורשתית ואוניברסלית שגילוייה משתנים ממקום למקום , אך היא מלווה היהודים אשר שהם⁽³⁵⁾ , עמוס עוז משרטט לנו את פחדם של היהודים בכלל , ומשפחתו בפרט , הפחד הזה שנעשה כרפא מרחף בקרב היהודים מאז ומתמיד עם כל משבר או מלחמה או מאבק עם הפלשטינים או עם איזו עם אחר, הוא מוודה על הסוד של הפחד הזה המלווה ליהודים :

הפחד שהיה בכל בית יהודי , הפחד שכמעט אף פעם לא היו מדברים עליו , רק החדירו לנו אותו בעקיפין , כמו רעל , טיפה טיפה כל שעה , זה היה הפחד המחריד שאולי אנחנו באמת לא אנשים מספיק נקיים , אולי אנחנו באמת אנשים יותר מדי רועשים וקופצים בראש , יותר מדי ממולחים ורודפי כסף אבל הכי הרבה פחדו כל הזמן מפני האספסוף , ממה שיכול לקרות בזמן שבין שלטון לשלטון , אם למשל הפולינים יגורשו והקומוניסטים יבואו במקומם : פלדו שבין לבין שוב יצוצו כנופיות של אוקראינים , או ביילורוסים , או ההמון הפוליני המוסת , או יותר צפונה – הליטאים , זה היה הר געש שכל הזמן מטפטפת ממנו קצת לבה וכל הזמן יש ריח של עשן , "

בחושך הם משחזים את הסכינים " , אמרו אצלנו, ולא אמרו מי , כי זה יכול להיות גם אלה וגם אלה , ההמון , גם אצלנו בארץ מתברר , ההמון היהודי – זה גם כן קצת מפלצת.... אבל באותן השנים כל הפולינים שיכורי פולינית , והאוקראינים היו שיכורי אוקריניות , והגרמנים , והצ'יכים , כולם ואפילו הסלובקים והליטאים והלטבים ף ולנו

פשוט לא היה מקום בתוך הקרנבל הזה , אנחנו היינו לא שייכים ולא רצויים , מה פלא שגם אנחנו רצינו מאוד להיות עם , כמו כולם ? איזה ברירה השאירו לנו ?⁽³⁶⁾

מות האם , היא הפגיעה הקשה ביותר שבה נפגע האדם בכל זמן ובכל מקום , אולי גורם זה מביא עמו שינוי בחייו , אם לטוב או לרע , מות האם היא האסון החמור ביותר בילד , אם הוא חל לפני שחוויות הקירבה השתרשה במבנהו הנפשי כדי לאפשר את העברתה לתחליף – אם. כאשר המגמה להתרחבות שלטת במבנהו הנפשי של הילד ומחלישה את ההבניה , היעלמותה הפתאומית של האם בגיל המוקדם הזה פירושו ביטול הכוח המכוון היחיד שהוא בעל ערך בתקופת החיים הזאת , תהליך ההתרחבות מבפנים יוחלף במקרה זה בתהליך ההרחבה מבחוץ . אצל אכסטראורטי תבטא החלפה זו בהגדרת הזהות כבליעת הלא – אני כפי שהוא מזדמן לאדם אצל האינטרוורטי – בשלילת עצמו על ידי הלא אני .

כאשר המגמה לסטאטיות חזקה מדי , עלול אבדן האם בשלבי – החיים הראשונים להביא לידי נסיגה מכל מגע עם הסביבה , אכסטראורסיה תבטא במקרה זה בהתבדלות מופגנת , אינטרוורסיה – בחוסר – יעילות כללי.⁽³⁷⁾

מות האם , הדבר היקר בחייו של עוז , הוא מעין אבידה בלתי חוזרת , מות האם יצר חלל ריק בחייו , והוא מאיים ומחריף את ההתפצלות , ובכל נחשף האני לסכנות הנוראות של הקיום כך מתחולל השבר הגדול בחייו של עוז , וכל המהלכים הטבעיים והמורגלים משתבשים ויוצאים ממסלולם התקין , הכאב הגיע לשיא ובכן \ עוז הוכנס – בעל כורחו – לחוויה אמיתית של כאב ואובדן :

בשבועות וחודשים שאחרי מות אמי לא חשבתי אף לרגע על הסבל שלה . אטמתי את עצמי לשוועה הלא נשמעת שנותרה אחריה ואולי ריחפה על הימים בין חדרי הדירה . טיפת רחמים לא היתה בי . גם לא געגועים , גם לא אבל על מות אמי : מרוב עלבון ומרוב כעס לא נותר בי מקום לשום רגש אחר. כשהייתי מבחין למשל , בסניגרה המשובץ שנותר תלוי עוד כמה שבועות אחרי מותה על וו מאחורי דלת המטבח , הייתי מתמלא כעס כאילו הסינר הזה זורה מלח . כלי – הרחצה של אמי , הפודרייה , מברשת השיער על המידף הירוק שלה בחדר האמבטיה , פגעו בי כאילו נותרו שם בכוונה ללעוג לי פינת הספרים שלה. נעליה הריקות , הד ריחה שהמשיך עוד זמן מה לנשוב בפני בכל פעם שפתחתי את דלת הצד של אמא בארון הבגדים , הכול עוררו בי זעם חסר אונים⁽³⁸⁾

עוז ממשיך בתיאור את הזעזוע הפנימי שלו , הוא לא מאמין שאמו הלכה בלי לחזור , איבוד האם הוא איבוד אדם קרוב ממנו , ידע איתנו היטב , קרוב ללבנו עודו ממנו , ובכן היתה כתיבתו של עוז מעין דרך להשלים עם הכאב והמוות , היא מאפשרת ליצור קשר עם הזיכרונות הראשונים , מותה של האם דוחף את עוז לקבל אחריות ורגש האשם על העבר הכואב שבו איבד את אמו , מותה הפתאמי עורר בו את המאבק הנפשי בעניין האהבה , האם היא אהבה אותו או לא :

אם אמי עזבה אותי ככה בלי להביט לאחור , הלא זהו ודאי סימן שאף פעם היא לא אהבה אותי , כשאוהבים , כך היא עצמה לימדה אותי , כשאוהבים סולחים על הכול חוץ מאשר על בגידה , סולחים גם על ההצקות גם על הכובע שאבד וגם על הקישואים שהושארו בצלחת.⁽³⁹⁾

הכאב החריף , המשמש לו לעוז מקלט מן המציאות המכוערת הזאת שאין בו בלבו כלפיה אלא תחושת הטומאה והבוז והבחילה , הביא לידי מבע אינטיסיבי מאוד בשורות הבאות ,

אמנם אותה מציאות אחרת שעוז אינו מפקפק כלל לכונתה ושלמענה באים הכאב ומיצמות העיניים , אינה מתפרשת אצלו ישירות כהתפרש העולם הנאלח והמציאות המכוערת והקיום הנעכר , תוך כדי דיבור הולך ניבו , טעון הצער הפסיכו – פיסיקי הקשה , ונשמע למשהו גנוז שעולה לו מנבכיו , והריהו מתלבש בטונאליות מעציבה נופית אסטיטית המפכה מן הפנים האידיווידואלי של המספר ונמחתה על פני עולם ומלאו בתמורה הקדושה , רגש ההתחבטות על אובדן האם ממשך אצל עוז , בגלל רוב הכעס והאבל על אמו שהלכה פתאום ובלי חזרה , הוא נכנע לרגש השנאה , לכן הוא מדגיש על אמו לא אהבה אותו אף פעם , מפני שהיא ברחה ועזבה אותו יחיד עם אם חורגת לועגת בו תמיד :

כל האמהות אוהבות את הילדים שלהן : כאלה הם חוקי הטבע , אפילו חתולה , או עז , אפילו אמהות של פושעים ורוצחים , אפילו אמהות של נאצים , אפילו אמהות של מפגרים זבי ריב , אפילו אמהות של מפלצות , זה רק אותי אי אפשר היה לאהוב , זה שאמי ברחה ממני , זה רק מוכיח שאותי פשוט אין בעוד מה לאהוב . שלא מגיעה לי אהבה . משהו לא בסדר אתי , משהו נורא מאוד , משהו דוחה ומביעת , משהו מזווע באמת , מאוס עוד יותר באשר מום או פיגור או טירוף , משהו נתעב בי ללא תקנה , משהו כל כך איום עד אפילו אמי , אישה נפשית ועדינת רגשות , אישה שידעה להרעיף אהבה על ציפור , על קבצן בסמטה על גור לב תועה , אפילו היא לא יכלה להמשיך לסבול אותי והיתה מוכרחה לקום סוף סוף ולברוח ממני הכי רחוק שרק יכלה לברוח. בערבית יש פתגם כזה " כול קרד בעין אמו – ר'זאל , כל קוף בעיני אמו הוא עופר איילים . חוץ ממני. (40)

האהבה הנכזבת – פגיעה , מכה , בעיה , כישלון . נתקל בה עמוס עוז , אהבה נכזבת כוללת תחושת כישלון וחוסר מוטיבציה , אובדן אמון וחוסר אונים , כעס וכמיהה חסרת תוחלת , הסימפטומים של אהבה נכזבת או התפיסה העצמית הכרוכה בה דומים לסימפטומים של דיאכונן, אולי באהבה נכזבת , בניגוד לדיאכונן עדיין קיימת שאיפה להגשמת מטרה , וטרם פתחה רמת הציפייה וזו שומרת את נחלת האהבה , הציפיות קיימות אף על פי שהידע והעובדות סותרים את אפשרות המימוש , קשה לוותר על התקווה והציפייה שמהו טוב יתרחש או ישתנה והאהוב ישוב לאהוב התנהגות מתנכרת ואכזרית של האהוב מגבירה את העלבון , את הכעס , ואת הסבל אך אינה מחלישה האהבה . (41)

אחרי מות אמו של עוז , הוא חש כח הוא דחוי ונופל בחלל אהבה , אמו עזבה אותו בגיל צעיר , הוא ניסה לחפש על אהבה תספיק אותו ומצא אותה במורתו זלדה , הוא מצא בה סימני רגש האם האבודה , היא עוררה בקרבו ובלבו הצעיר אהדה לא ידע מה היא , אהבה ראשונה , פרידה ראשונה היא בוודאי טראומה לכל החיים , עוז מתחיל בזכור את האהבה הזו :

היא היתה אהבתי הראשונה: אישה לא נשואה כבת שלושים, מורה זלדה, גברת שניאורסון. עדיין לא הייתי בן שמונה וכבר היא שטפה את כולי והרעידה בי אינה מטרונום פנימי שעד אז לא זע ומאז עד עכשיו לא חדל.

הייתי מתעורר בבוקר במיטתי ומשווה אותה לנגדי בעיניים שעוד לא נפקחו. הייתי מתלבש ואוכל חיש מהר, רק לגמור ולרכוס ולסגור ולקחת ולרוץ כבר ישר אליה. ראשי היה ניתך מרוב מאמץ לחבר ולהכין בשבילה כל יום דברי טעם חדשים ויפים שאותם אשגר אליה כדי שיביאו לי את אור מבטה וכדי שהיא תצביע הפעם עלי ותאמר הנה יש כאן בינינו הבוקר ילד אחד שטוף-אור. (42)

מה שמתרחש כאן הוא הסתלקותו של המספר המבוגר אשר נבלע בתוך דמותו של המספר הילד , אולם לא עד תום . הוא מסתתר מאחורי דיוקן הילד התם שעה שזה מספר את רומנו , אך חוזר ומבצבץ כדי להשמיע את הדי רגשותיו ותגובותיו על המסופר , לשתיקותיו וחמוקותיו משמעות וטעם לתת המסר הסמוי , אהבה נכזבת , אין המספר מסתפק בהצהרותיו הרגשניות – ספונטניות של הילד על אהבתו הגדולה של המורה זלדה , הוא נעוניין לחזקה ולהדגישה של האיש המבוגר, שעדיין רוחש אהדה והערצה למורתו היקרה , שלא שכח ולא ישכח אותה למרות השנים הרבות :

בסוף היום הייתי עוצם עיניים מושך את השמיכה עד מעל לראש ולוקח אותה אתי. בחלום חיבקתי אותה והיא נשקה לי כמעט על מצחי. אור יקרות הקיף אותה והאיר גם אותי, שאהיה ילד שטוף-אור.⁽⁴³⁾

ביסוד רומנו של עוז מונחת נוסטאלגיה לירית של ילד סובל , המקפל בנפשו את סבל הפרט ולבטיו של דור הילדים כולו , בומן זה יש מן הקובלמה הקשה על האכזריות והברוטליות של הערבים – לדעתו - , והקובל הוא ילד בעל התרשמות בלתי מזויפת , בעל רגשות העלים ותום אידיאליסטי , העומד בסתירה למעשיותיהם של הערבים השאופים להרוג כל נעים , עמוס עוז ברומן זה לא שכח את תיאור ההתקפות הערביות על היהודים בזמן החלטת האו"ם על הקמת מדינת ישראל , עמוס הילד נקשר לבו בצב שאותו אהב מקרב לבו , הוא עשה ממנו חבר ואחד מהמשפחה , אך טיל ערבי שנפל על חצר ביתם של משפחת עמוס , שמה קץ להידידות הזאת , מכה נפשית זו עודו לא שכח , אלכסנדרוביץ במאמרו בשנת (1997) : טוען כי בין ילדים לבין בעלי חיים יש משיכה טבעית, אלו יוצרים תקשורת וקשר רגשי בקלות זה עם זה. בעל החיים יכול למקדם אצל הילד את היכולת לשלוט, ולחזק את תחושת הביטחון העצמי תוך קבלת ונתינת אהבה הדדית⁽⁴⁴⁾.

הצבי שלי מימי : רסיס של פגז נחת בחצר שלנו וחתך אותו לשניים , כשבקשתי מאבא בדמעות שלפחות ירשה לי לחפור קבר תחת הרימון ולקבור אותו בעצמי ולעשות לו מצבה , שנזכר אותו , ביאר לי אבא ביושר לב שלא אוכל לעשות זאת בעיקר משיקולי היגיינה , הוא עצמו כך סיפר לי , כבר סילק מה נשאר.⁽⁴⁵⁾

בכלל , מות האב או האם עלול הגרום להפרעת שיווי – המשקל הפנימי של מרכיבי האישיות הגבריים והנשיים , עוצמת ההפרעה הזאת וצורת התבטאותה תלויות כמובן לא רק באישיות הילד ובתנאים החברתיים והכלכליים בלבד , כי אם בראש וראשונה בתקופת התפתחות , בה התרחש המאורע הזה ובתגובות המודעות והבלתי – מודעות של ההורה הנשאר בחיים על מות ההורה השני. שונה היא השפעת השלילית של היעדרות האם מן הבית , כשהיעדרות האם חלה בשלב התפתחות מאוחר יותר , קיימת הסכנה פן " חוויית האם החסרה " תקום ותעלה מחדש . באם חווייה זו השאירה בראשית החיים עקבות חזקות בנפש הילד (המתבאים בנכונות – יתר לחרדה ולחוסר בטחון) , עלולה היעדרות האם בשלב מאוחר יותר של התפתחות לגרום לתסוגה , אשר תוצאותיה לא תבוטלנה תמיד ע"י שיבת האם בלבד.⁽⁴⁶⁾ אביו של עמוס , לא סבל את הבדידות המרה שהשירה אשתו , והוא החליט להתחתן שוב , רק אחרי שנה אחת , אולי זה מעורר אצל עמוס הצעיר את הקנאה על האישה החדשה שאביו בחר בה להיות אמו החדשה , דבר זה מסביר לנו את המעמד השלילי של האב בעיני עמוס עוז.

כשמופיעים בחיי הילד אב חורג או אם חורגת אחרי שחווית הקשר עם האב או עם האם כבר נהפכת לחלק בלתי נפרד ממבנה אישיותו , עלולה דרישת ההעברה הרגשית להתפרש

בתודעת הילד כדרישה לרלאטיביזאציה לא רק של העבר כי אם גם של האני הנוכחי. דרישה זו חורגת תכופות מגבולות יכולת האינגראציה של הילד : יתכן שהפנמה לא נותקה עדיין במידה מספקת מיסודותיה האישיים ולכן לא תאפשר את "החלפת הדמויות", במקרה זה עלול הילד לדחות בתוקפנות את ההורים החורגים או להעביר את ההזדהות הקודמת על דמויות תחלוף לרוב שלילות , כאילו רצה ילד זה לאמר לסביבתו המבוגרת : אם רואים אתם את דמות ההורים שהופנמה כ " ניתנה להחלפה " , מדוע אזדהה עם אידיאל אחר דווקא ולא עם רבים , מדוע דווקא עם דמויות המקובלות עליכם ולא עם דמויות המנוגדות להן מבחינה ערכית?⁽⁴⁷⁾

תחילה , מתחילה הקשר בין האב ובנו להדרדר , או הם לא רוצים לדבר , לדבר על האם האבודה , עמוס מביע תמיהתו על מעשה אביו , בהערתו זו שח המספר המבטגר מבוטאת תמיהתו הרבה של מי שרוצה להתבונן בעניין מות אמו המעורפל מקרוב , ותוך כך הוא נותן ביטוי לחווית הזעזוע העוברת וממשיכה עליו מאז ועד היום הזה :

גם אחרי מותה לא דיברנו . מיום מות אמי עד יום מותו של אבי , כמעט עשרים שנה אחריה , הוא ואני לא שוחחנו עליה אף פעם אחת . אף מילה , כאילו מעולם לא היתה , כאילו היו חיה רק דף מצונזר שנתלש ישר מתוך אנציקלופדיה סובייטית או כאילו אני , כמו אתנה , נולדתי ישר מתוך ראשו של זאוס.⁽⁴⁸⁾
במקום אחר מדגיש עמוס על דבר זה במפורש :

מאז מותה של אמא , ומאז נישואיו החדשים כשנה לאחר מותה , היינו הוא ואני מדברים בינינו כמעט רק במה שנחווץ לצורכי תחזוקת חיי היום יום. או על פוליטיקה על תגליות חדשות במדע ועל ערכים ונשקפות עולם (גרנו כבר בדירה החדשה , רוב הזמן נהגנו כשני דיירים שותפים לדירה קטנה.⁽⁴⁹⁾

הנשיאה החדשה ומות האם יצר גדר בין האב מצד והבן ומשפחת האם המתה מצד אחד , הפער הזה לא ניתן לשכוחו מצד השניים (הבן ומשפחת האם) , דמותו ומראהו והתנהגותו של עמוס דמוה בצורה רבה לדמותה של האם , דבר זה היה מעורר אצלו הכאב ואצל קרובי האם , שחשדו האב בקשרים עם נשים אחרות שהביאו סוף סוף התאבדותה של האם , הראייה על כך הנשיאה החדשה , דבר זה דחף את האב לכנות את האם ומשפחתה בנסתר , כאילו הוא רוצה להסתלק מן העבר , כדי לנתק כל קשר עם העבר האפל ולתרחק בהחלט מכל אלה הדברים והאנשים, אשר היו מסוגלים להזכיר לו את חייו הקודמים :

המילה " שלה " , או " היא " כיסתה על זכרב של אמא כמו גוש אבן בלי כתובת , המילים " מישהו , שם , או הם שם " , ציינו את ניתוק כל הקשרים שבינו לבין כל משפית אמי קשרים שלא התחדשו עוד מעולם ראו דודתי התל אביביות באבי איש אנוכי ואולי קצת עקיץ : סבורות היו שמאז מות אמא אני נאנק תחת עול הדיכוי שלו , ומאז נישאיו – כך סברו – מתעמרת בי גם האם החורגת.⁽⁵⁰⁾

נטישתו ובריחתו וסלידתו של עמוס קלוזנר את בית הוריו והליכתו לקיבוץ חולדה, נבעו כנראה מן הנסיבות האישיות של חייו – מותה של האם ותחושת האין-מוצא שאליה נקלע בחיים המשותפים שניהלו הוא ואביו בביתם שבשכונת רחביה בירושלים , רגש השנאה והיאוש התגברו בקרבו של עוז , על כן , החליט לעזוב את הכל , לנתק הקשר עם האב ועם אשתו החדשה , ועם עולם הילדות , עמוס עוז משרטט לנו שני צדדים לפנינו – הבורח לעצמו והבורח מעצמו והתכונה השווה שבהם , תכונת הבריחה , מקור ראשיתה ומגמת אחריתה אחד , שהרי שניהם מבקשים לתקן, איש איש בבריחתו שלו , את הפגם הגדול והאחד , פגם חיבור שנסתדק בינם ולעולם , שניהם בריחתם השונה היא לא איחוי אלא טלאי

ביגיעת נפש גדולה עזב עוז את הכל לחפש על חיים חדשים ונאים לו , בעצם הלא היה במעשיו ממרצתו של הואש ומהסתכנות מתוך טירוף שאינו ירא כלום משום שאין רע מן הרע המסוכבו , בעצם היה בפעולתו מכליון נפש העצום לעבור ולהעביר גבולים , בעצם , היו חייו חיי תמימים אך עם האסון במות האם נהפך הגילגול והכל השתנה :

בגיל ארבע עשרה וחצי , כשנתיים אחרי מות אמי , קמתי והרגתי את אבא והרגתי את כל ירושלים , שיניתי את שמי והלכתי לבדי לקיבוץ חולדה כדי לחיות שם מעל החורבות ... ואילו אבא התחתן שנית כשנה לאחר מות אמי וכעבור עוד שנה לאחר שהלכתי לחיות בקיבוץ , נסע עם אשתו ללונדון , כחמש שנים חי אבי בלונדון , שם נולדו אחותי מרגניתה ואחי דויד , שם למד אביסוף סוף – בקשיים עצומים – לנהוג במיכונית - ושם באוניברסיטה של לונדון , סיים והגיש את עבודת הדוקטורט שלו . (51)

מסקנות

- ❖ עמוס עוז , סופר ישראלי מפורסם , בעל כישרון אמנותי נשגב , הצטיין בחדורתו לנפש האדם כדי להציג את הפנינים שלו .
- ❖ רומן (סיפור על אהבה וחושך) נחשב הפסגה ביצירותיו של עוז , בו הוא מפשר ומצהיר על המכאובים ועל הדיאכון שעברו עליו . והוא הרומן המזעזע על השינויים המהפכניים הגלויים והסמויים , בתוך משפחת קלזנר , שחיה בתוך חברה המקפיאה את הזמן והמעמידה פנים כאילו לא נשתנה בה ולא כלום ומתברר שברומן מתנגשים שני כוחות סותרים .
- ❖ המכאובים של עמוס עוז לא נשכחו , (מכאובי – העוני , מות האם , החרדה , הבדידות , האם החורגת וכו') הן ממשיכות עמו כל הזמן , אוכלים ושותים והולכים כצלו , אם נטה ימינה ילכו עמו , ואם נטה לשמאל ידריכו אותו , הוא ניסה ברומן זה להציג את המכאובים שלו כדי לנסות מפלט למכאוביו שסבל .
- ❖ עמוס עוז השתלב במהלך המודרני הזה – כתיבת האוטוביוגרפיה - בשל דחף פסיכי אחד ויחיד שלו , שהטריד את מנוחתו ולא הרפה ממנו : לשקם הווי סאקראלי דימיוני של בית אבא שיקום שלם , בשיקום הזה הביע את כל אשר אבד לו בהיתלשו משרשו ואת השכול האוכל בנפשו , הוא מתאמץ לברר אשר בלבו , לכן הוא חש תחושת צורבת , שעם אותם החיים הישנים ההולכים וכלים מאליהם הולכת וכלה גם המשמעות הקיומית שלו .
- ❖ אין רומנו " סיפור על אהבה וחושך " של ע' עוז בלבד על עבודתו והתנהגותיו של אביו , או חזרה על סיפורי המעשה של אמו , אלא הוא חותר להחיות מחדש אותו עולם ישן שאבד לו , בשביל שיכול להתקין את הנניב ההולם את תלישתו ויתומותו . והמושג " להחיות מחדש" אין משמעו כאן ליצור אותו " עולם ישן " בצורה אפית – יצירת חדשה , אלא להולך את רומנו שיהיה " חי על עצמו " וישמש ליוצרו כעין תמורה ופדות למכאובו הנואש ,

ובכן היה הרומן מחולק לשני חלקים עקריים , לכל שאהבתי ולכל ששנאתי , על כן נבנתה כותרת הרומן (סיפור על אהבה וחושך).

הערות

- 1 - גרץ, נורית, עמוס עוז: מונוגרפיה, ספרית הפועלים, ירושלים, 1980. עמ' 11.
- 2 - בר יוסף, חמוטל. מיסטיקה בשירה העברית. עפר הוצאה לאור, תל אביב, 2008, עמ' 197.
- 3 - <http://web.archive.org/web/20071201140341/http://library.osu.edu/sites/users/galron.1/00397.php>
- 4 - http://web.archive.org/web/20071122144551/http://www.read4free.co.il/Amos_Oz.asp
- 5 - <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7144>
- 6 - <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3134379,00.html>.
- 7 - אילנה שמיר (ואחרים). אביב חדש האציקלופדיה הישראלית לנוער הוצאת עם עובד, תל אביב: כרך 13, 2004, עמ' 164-165.
- 8 - גרץ, נורית. עמוס עוז – א"ב יהושע התחלות. האוניברסיטה הפתוחה, כרך ב, יחידה 3 – 6, 2010, עמ' 13.
- 9 - <http://www.amos-oz.com/biography-hebrew/?lang=he>
- 10 - <https://he.wikipedia.org/wiki/> ילדות

- 11 – פרייברג , סלמה ס. . השנים המופלאות : בעיות הילדות והטיפול בהן מיום היוולד הילד עד גיל בית-הספר . ספרית פועלים , ירושלים , 1974 , עמ' 9.
- 12 – אריקסון , אריק ה. ילדות וחברה (פסיכולוגיה של אדם בתמורות הזמן . תרגום אורי רף , ספרית פועלים , תל אביב , 1998 , עמ' 9.
- 13 – אדמונדסון , מרק . מותו של זיגמונד פרויד (פרויד מול היטלר : מורשתו המוסרית והפוליטית . כתר ספרים , ירושלים , 2009 , עמ' 148 .
- 14 - http://www.gfn.co.il/index.php?option=com_content&id=9037&view=article.
- 15 - سيلامي ، نوبير ، المعجم الموسوعي في علم النفس . ترجمة وجيه سعد . ج 1 . منشورات وزارة الثقافة . دمشق . 2001 . ص 290.
- 16 - <http://www.ynet.co.il/yaan/0,7340,L-14378-MTQzNzhfMjl1OTczOTg2XzE0ODY4MzYwMAeqq-FreeYaan,00.html>.
- 17 – הולצמן , אבנר. גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי (חיים נחמן ביאליק) , מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל , ירושלים , 2009 , 30 – 31 .
- 18 – הורוביץ , טליה. התנ"ך כמאור וכמראה – עיון רב מיתודי. הוצאת שאנן , תל אביב , 2011 , עמ' 70.
- 19 – חזן , מאיר , כהן אורי . תמונות הזיכרון / תרבות , זיכרון והיסטוריה . הוצאת הקיבוץ המאוחד , ירושלים , 2001 , עמ' 40 .
- 20 – ארויין , דן. תיאטרון בחברה. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה , תל אביב , 2006 , עמ' 248.
- 21 – שקד , גרשון . האוטוביוגרפיה של עוז על רקע האוטוביוגרפיות של גורי, קניוק ואפלפלד-גליון ישראל , מס' 7 , 2005 , עמ' 23.
- 22 – ديبكي ، ابراهيم نصر الدين عبد الجواد . التعالق بين الرواية والسيرة الذاتية (قصة عن الحب والظلام) لعاموس عوز انموذجا . مجلة كلية الاداب ، جامعة حلوان ، ع 26 ، 2009 ، ص 311 .
- 23 – ברזל , הלל. המאה החצויה - ממודרניזם לפוסט מודרניזם – (רוח התקופה). ספריית פועלים , כרך שני, תל אביב , 2013 , עמ' 669.
- 24 – קורצוילי, ברוך. מסות על סיפורי ש"י עגנון , הוצאת שוקן , ירושלים ותל אביב , 1971 , עמ' 230.
- 25 - כ"ץ,שרה. דמות המספר ב " מגיד העתידות " לדוד שחר . מתוך בקרת ופרשנות , חוברת מס' 4 – 5 . אדר . 1974 . עמ' 89.

- 26 – חבר , חנוך. הטרואמה והמדינה ב"קומת הקרקע" מאת אהרון אפלפלד. תיאוריה וביקורת, מס' 43 , 2014 , עמ' 222.
- 27 – עוז , עמוס. סיפור על אהבה וחושך. הוצאת כתר ספרים , ירושלים , 2002 , עמ' 5 – 7 .
- 28 – לנדאו. דב. השימוש במובאות בכתבי עגנון. בקורת ופרשנות. מס' 2-3 , אוהיברסיטת בר – אילן , 1972 , עמ' 80.
- 29 - שאקר , تهاني عبد الفتاح . السيرة الذاتية في الادب العربي (فدوى طوقان , جبرا ابراهيم جبرا , احسان عباس انموذجا) . ط1 , الدار العربية للطباعة والنشر , بيروت , 2002 , ص 12 .
- 30 – עוז , עמוס. שם . עמ' 24.
- 31 - עוז , עמוס. שם . עמ' 31.
- 32 – הרציג. חנה. הקול האומר אני (מגמות בספרות הישראלית של שנות השמונים). האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב , 1998 , עמ' 281.
- 33 - עוז , עמוס. שם . עמ' 33 .
- ³⁴ – וינפלד , דוד . השירה העברית בפולין בין שתי מלחמות העולם . מוסד ביאליק , ירושלים , 1997 , עמ' 31.
- * יהודה לייב פינסקר (1821-1891) : רופא , מנהיג , חובב ציון וממעציבי האידיאולוגיה הציונית , נולד בפולין מחבר (האמנציפציה) ... ראה :
- שנר , משה . להיות יהודי באלף השלישי. מכון מופ"ת , ירושלים , 2008 , עמ' 111.
- 35 – גולדשטיין , יוסי. בין ציון לציונות (תולדות התנועה הציונות 1881 – 1941). יחידה 1 – 4 , הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 1995 , עמ' 122.
- 36 - עוז , עמוס. שם . עמ' 222 – 223 , 225.
- 37 – פרנקשטיין , קרל. כנות ושוויון – היהורים על פסיכולוגיה ומחנך. הוצאת הקיבוט המאוחד , ירושלים , 1977 , עמ' 72 – 73 .
- 38 - עוז , עמוס. שם . עמ' 246.
- 39 – שם , עמ' 247.
- 40 – שם , עמ' 247.
- 41 – גונן , סמדר. לדעת רגש. מכון מופ"ת, תל אביב , 2003 , עמ' 193.
- 42 - עוז , עמוס. שם . עמ' 321.

43 - שם , עמ' 322.

44 - <http://web.macam.ac.il/~tamarli/hadaryasmin/d.htm>

45 - עוז , עמוס. שם . עמ' 421 .

46 - פרנקשטיין , קרל. עוני , מופרעות , פרימיטיביות (לבעיית החיצוניות של סגנון החיים) . הוצאת מוסד סאלד למען הילד והנוער , ירושלים , 1957 , עמ' 113 - 114 .

47 - שם , עמ' 114 .

48 - עוז , עמוס. שם . עמ' 500 .

49 - שם , עמ' 518 .

50 - שם , עמ' 520 .

51 - שם , עמ' 516 , 520 .

המקורות

הערביים

1. דביקי , אברהים نصر الدين عبد الجواد .التعالق بين الرواية والسيرة الذاتية (قصة عن الحب والظلام) لعاموس عوز انموذجا .مجلة كلية الاداب ، جامعة حلوان ، ع 26 ، 2009 .
2. رحيمة . مجيد عبود . انعكاس السيرة الذاتية لبعض الابداء العبريين في قصصهم القصيرة . بغداد ، كلية اللغات ، رسالة ماجستير غير منشورة ، 2014 .
3. سيلامي ، نوبير ، المعجم الموسوعي في علم النفس . ترجمة وجيه سعد . ج 1 . منشورات وزارة الثقافة . دمشق . 2001 .
4. شاکر ، تهاني عبد الفتاح . السيرة الذاتية في الادب العربي (فدوى طوقان ، جبرا ابراهيم جبرا ، احسان عباس انموذجا) . ط1 ، الدار العربية للطباعة والنشر ، بيروت ، 2002 .

העבריים

- 1 - אילנה שמיר (ואחרים) . אביב חדש האציקלופדיה הישראלית לנוער . הוצאת עם עובד , תל אביב, כרך 13 , 2004 .
- 2 - אריקסון , אריק ה. . ילדות וחברה (פסיכוגיה של אדם בתמורות הזמן . תרגום אורי רף , ספריית פועלים , תל אביב , 1998 .

- 3 - אדמונדסון , מרק . מותו של זיגמונד פרויד (פרויד מול היטלר : מורשתו המוסרית והפוליטית . כתר ספרים , ירושלים , 2009 .
- 4 - ארויין , דן. תיאטרון בחברה. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה , תל אביב , 2006 .
- 5 - ברזל , הלל. המאה החצויה -ממודרניזם לפוסט מודרניזם – (רוח התקופה). ספריית פועלים , כרך שני, תל אביב , 2013 .
- 6 - בר יוסף , חמוטל. מיסטיקה בשירה העברית. עפר הוצאה לאור , תל אביב , 2008 .
- 7 - גולדשטיין , יוסי. בין ציון לצינונות (תולדות התנועה הצינונות 1881 – 1941). יחידה 1 – 4 , הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 1995 .
- 8 - גונן , סמדר. לדעת רגש. מכון מופ"ת, תל אביב , 2003.
- 9 - גרץ , נורית , עמוס עוז: מונוגרפיה, ספרית הפועלים, ירושלים , 1980.
- 10 -עמוס עוז – א"ב יהושע התחלות . האוניברסיטה הפתוחה , כרך ב , יחידה 3 – 6 , 2010 .
- 11 - הולצמן , אבנר. גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי (חיים נחמן ביאליק) , מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל , ירושלים , 2009 .
- 12 - הורוביץ , תליה. התנ"ך כמאור וכמראה – עיון רב מיתודי. הוצאת שאנן , תל אביב , 2011 .
- 13 - הרציגי, חנה. הקול האומר אני (מגמות בספרות הישראלית של שנות השמונים). האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב , 1998 .
- 14 - וינפלד , דוד . השירה העברית בפולין בין שתי מלחמות העולם . מוסד ביאליק , ירושלים , 1997 .
- 15 - חבר , חנוך. הטראומה והמדינה ב"קומת הקרקע" מאת אהרון אפלפלד. תיאוריה וביקורת, מס' 43 , 2014 .
- 16 - חזן , מאיר , כהן אורי . תמונות הזיכרון / תרבות , זיכרון והיסטוריה . הוצאת הקיבוץ המאוחד , ירושלים, 2001.
- 17 - כ"ץ, שרה. דמות המספר ב " מגיד העתידות " לדוד שחר . מתוך בקרת ופרשנות , חוברת מס' 4 – 5 . אדר . 1974 .
- 18 - לנדאו. דב. השימוש במובאות בכתבי ענגון. בקורת ופרשנות. מס' 2-3 , אוהיברסיטת בר – אילן, 1972.
- 19 - עוז , עמוס. סיפור על אהבה וחושך. הוצאת כתר ספרים , ירושלים, 2002.
- 20 - פרייברג , סלמה ס . . השנים המופלאות : בעיות הילדות והטיפול בהן מיום היוולד הילד עד גיל בית-הספר . ספרית פועלים , ירושלים , 1974 .

- 21 - פרנקשטיין , קרל. כנות ושוויון – היהורים על פסיכולוגיה ומחנך. הוצאת הקיבוץ המאוחד , ירושלים , 1977 .
- 22 -עוני , מופרעות , פרימיטיביות (לבעיית החיצוניות של סגנון החיים) . הוצאת מוסד סאלד למען הילד והנוער , ירושלים , 1957 .
- 23 - קורצוויל, ברוך. מסות על סיפורי ש"י עגנון , הוצאת שוקן , ירושלים ותל אביב, 1971.
- 24 - שגר , משה . להיות יהודי באלף השלישי. מכון מופ"ת , ירושלים , 2008.
- 25 - שקד , גרשון . האוטוביוגרפיה של עוז על רקע האוטוביוגרפיות של גורי, קניוק ואפלפלד ,גליון ישראל , מס' 7 , 2005

האנטרנט

1. - <http://web.macam.ac.il/~tamarli/hadaryasmin/d.htm>
2. <http://web.archive.org/web/20071201140341/http://library.osu.edu/sites/users/galron.1/00397.php>
3. http://web.archive.org/web/20071122144551/http://www.read4free.co.il/Amos_Oz.asp
4. <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7144>
5. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3134379,00.html>.
6. <http://www.amos-oz.com/biography-hebrew/?lang=he>
7. <https://he.wikipedia.org/wiki/ילדות>
8. http://www.gfn.co.il/index.php?option=com_content&id=9037&view=article.
9. <http://www.ynet.co.il/yaan/0,7340,L-14378-MTQzNzhfMjI1OTczOTg2XzE0ODY4MzYwMAeqq-FreeYaan,00.html>.

Abstract:

Childhood are considered an important stage of human history, and most influential in the formation of his personality, because it formed the core of the human personality landmarks, and crystallized landmarks and features, and made up the outlines of what will be the man in the future. Where the effects remain immortal in his core, and her memories of the beautiful and sad alike, in this research dealt with the Childhood of writer Amos Oz as a key to his character, and to the literature, as well as to the pain that passed him in his childhood, and which reflect the depth of suffering and hypersensitivity to the severe stage of old accompanied by their effects until old age. It was early literary works include a large part of the images of his childhood in Jerusalem, where orphans and emotional deprivation and separation from family, and the fact that the first literary works was self-sentimental directly, as were all the images in the vicinity of the life of the storyteller and suffering personal, marked by significant childhood in the Autobiography roman " **a tale of Love and Darkness** "and excessive negativity that prevailed in those pictures in which the child and childhood powder showed a persecutor, deprived ... etc

آلام الطفولة في رواية السيرة الذاتية (قصة عن الحب والظلام) لعاموس عوز الباحث : م.م. على محمد رشيد

ملخص البحث

تدُع الطفولة المرحلة المهمة من تاريخ الانسان ، وأكثرها تأثيراً في تكوين شخصيته، لأن فيها تتشكل معالم الشخصية الإنسانية الأساسية، وتتبلور معالمها وملامحها، وترسم فيها الخطوط العريضة لما سيكون عليه الانسان في المستقبل. حيث تبقى اثارها خالدة في اعماقه ، وذاكراته الجميلة والحزينة على حد سواء ، في هذا البحث تطرقنا الى طفولة الكاتب عاموس عوز باعتبارها المفتاح إلى شخصيته ، وإلى أدبه، وكذلك الى الالام التي مرت عليه في طفولته ، والتي تعكس عمق معاناته وفرط حساسيته تجاه مرحلة قاسية من عمره رافقته آثارها حتى الكبر. لقد كانت بواكير نتاجاته تتضمن جزءا كبيرا من صور طفولته في القدس، حيث اليتيم والحرمان العاطفي ثم الافتراق عن الأهل، والحقيقة أن نتاجاته الأولى كانت عاطفية ذاتية مباشرة، إذ كانت كل صورها في محيط حياة القاص ومعاناته الشخصية ، وتميزت دلالة الطفولة في رواية " قصة عن الحب والظلام " بالسلبية المفرطة والتي سادت في تلك الصور التي أظهر فيها الطفل والطفولة مسحوقا مضطهدا محروما... الخ.

الطفولة هي الحواس الجديدة التي تلامس الواقع للتو فتري مالا تراه حواسنا الشائخة وذاكرتنا البالية. أن تكون طفلا لا يعني أن ترى الأشياء للوهلة الأولى، أن تتحدث وتسمع وتلامس للوهلة الأولى، فتشعر ليس فقط بما لا يشعر به غيرك، بل وبما لم تشعر به أنت من قبل، وذلك تماما هو عمل الإبداع الفني. لم تكن الطفولة، كوظيفة مرادفة للفعل الفني بمستوياته وأجناسه المختلفة، قيمة بارزة في الفلسفة الفنية والفكر النظري، فحسب، بل بدت من غير طريق، وبأكثر من فرضية، علة تفسيرية وأفق فهم نظري يطال الدوافع الإبداعية من جهة المؤلف الفني والكوامن الخفية للذة التلقي ومدارها الاختياري الذي هو بالضرورة حالة ديموقراطية محكها فردي، ومعيارها الصدق مع الذات في أقصى مدى للانعتاق من أسر التوجيه والإكراه والرقابة.

لا يمكن النظر إلى دال الطفل والصور التي يبينها في الادب العبري، من خلال منظور أحادي، تغدو فيه الدلالة معطى جاهزاً ومباشراً. ذلك أن تركيب الصورة سياقاتها متنوعة، ومختلفة، بحيث يغدو الطفل حيناً دال المستقبل، وحيناً دال الماضي، كما يغدو حيناً دال الحياة والحركة والتقدم والنمو، وحيناً دال الموت والتخلف والجمود، مثلا. فضلا عن علاقة هذا وذاك بمستويات الوعي الجمعي، التي تبلغ في أحيان حدود الإيدلوجيا بمحدداتها الموجهة وحساباتها الإرادية المباشرة، وتأخذ في أحيان دوراً كاشفاً عن أعماق قصية لاسبيل إلى الاقتصار على سطحها الدلالي، أو اختزال عمقها إلى خيار بديل عن الطفل.

تنبني حاجة الطفل إلى الرعاية والحماية والتوجيه والإعالة صورة مكرورة في الادب العبري، مستمدة دوماً من علاقة ضدية بالرجل، الراشد، المكلف...وهنا يأخذ الطفل دوراً سالباً، فهو الضعيف في مقابل القوي، والجاهل، النزق، الطائش، في مقابل الحكيم العاقل الرشيد، وهو حاجة مستمرة جسدية ونفسية وتربوية ترادف العوز والخوف والسفه. وهنا ياخذنا الكاتب عاموس عوز في رحلة ذكريات الطفولة التي اطلق لها العنان من خلال روايته (قصة عن الحب والظلام) وعلاقته بوالديه وذكرياته الاليمة منها والسعيدة ، فموت الام كان بمثابة الفاجعة الاكثر تاثيرا في حياة القاص ، وكان زواج ابيه من امراة اخرى يعد كالقشة التي قصمت ظهر البعير ، الأمر الذي دفعه لالتك العائلة الجديدة ، انما لتغيير اسمه واسم عائلته ، فاصبح (عاموز عوز) بدلا من (عاموس كلاوزنر) . إن عاموس الجديد في هذه الرواية قد فتح ابواب الذكريات ، وطرق على باب الاحزان ، ليفتح الجروح الغير ملتئمة ويضعها على الورق ليقدمها إلى القارئ على هيئة رواية سيرة ذاتية شبه عائلية ، مزج فيها بين الالام والافراح والتاريخ .

نبذة عن الباحث :

علي محمد رشيد ، مدرس مساعد في جامعة بغداد - كلية اللغات / قسم اللغة العبرية ، حاصل على شهادة الماجستير من جامعة بغداد / كلية اللغات وله العديد من البحوث والدراسات في مجال اللغة والادب العبري.

Ali Mohammed Rashed , teaching assistant in university of Baghdad – college of languages , He holds a master's degree from the University of of Baghdad – college of languages It has many of the research and studies in the language and Hebrew literature..

البريد الالكتروني : al_20_al2005@yahoo.com